

Черниш Олександр Васильович

Аспірант кафедри політології

Київський національний університет імені Тараса Шевченка (Київ, Україна)

<https://orcid.org/0009-0002-9046-5663>

e-mail: o.chernysh@gmail.com

ГРОМАДЯНСЬКА АКТИВНІСТЬ ЯК РУШІЙНА СИЛА АКТИВІСТСЬКОЇ ПОЛІТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ В УКРАЇНІ

Резюме

У статті досліджено феномен громадянської активності як ключової складової активістської політичної культури в Україні, особливо в контексті її історичного розвитку та сучасних викликів. Проаналізовано еволюцію громадянської активності протягом періодів становлення незалежності, Помаранчевої революції, підготовки до Революції Гідності, самого Євромайдану та подальшої російської агресії. Виявлено визначальну роль громадянської активності у формуванні та зміцненні активістської політичної культури, її вплив на суспільні цінності, політичну свідомість та здатність до самоорганізації. Розкрито особливості прояву громадянської активності на різних етапах розвитку України, включаючи масові протести, волонтерський рух та участь у реформах. Доведено, що активна участь громадян є не лише індикатором демократичного розвитку, але й важливим фактором національної стійкості. На основі проведеного аналізу зроблено висновок про ключове значення громадянської активності для формування зрілої та дієздатної політичної культури в Україні, здатної протистояти зовнішнім загрозам та сприяти внутрішнім трансформаціям.

Ключові слова: громадянська активність; політична культура; демократизація; трансформаційне суспільство; громадянське суспільство; самоорганізація; національна ідентичність; політична свідомість.

Вступ

Сучасні демократичні процеси неможливо уявити без активної участі громадян. Зростання рівня громадянської активності, особливо в умовах трансформаційного суспільства, є важливим показником еволюції

політичної культури — від пасивної до активістської. У сучасних демократичних суспільствах саме громадянська активність розглядається як один із ключових індикаторів розвитку політичної культури. Активістська політична культура передбачає усвідомлену участь громадян у соціально-політичних процесах, що виходить за межі формального виконання електоральних обов'язків.

У сучасному світі, де політичні процеси стають дедалі складнішими та динамічнішими, роль громадянської активності набуває особливого значення. Активна участь громадян у житті суспільства є не лише ознакою здорової демократії, але й ключовим елементом формування та функціонування особливого типу політичної культури — активістської. Ця культура характеризується прагненням громадян не лише бути обізнаними у політичних питаннях, але й активно впливати на прийняття рішень та контролювати дії влади. Особливої ваги ця тема набуває в умовах трансформаційних змін, що відбуваються в Україні, а також в умовах війни, гібридних загроз та інформаційної турбулентності, де роль активного громадянина стає вирішальною для збереження демократії та національної єдності.

Дослідження громадянської активності як невід'ємної складової активістської політичної культури є багатогранною сферою наукового інтересу, що об'єднує праці провідних політологів та соціологів. Ці науковці, серед яких класики на кшталт Габріель Алмонд, Сідні Верба, Роберт Патнем, Рональд Інглгарт, Чарльз Тіллі, Сідні Тарроу, Юрген Габермас та Марк Воррен, а також сучасні дослідники, такі як Мануель Кастельс, Ненсі Фрейзер, Іра Кацнельсон, Крістін Госс, Джефф Гудвін, Джеймс Джаспер, Діана Муттімер, Рассел Далтон, Френсіс Фукуяма, Елізабет Клементіс, Дженіфер Гокшильд, Сідні Тіллі, Роберт ван Ворен та Андреас Умланд, аналізують широкий спектр питань. Їхні роботи охоплюють вивчення мотивацій, форм та наслідків громадянської участі, досліджують роль соціального капіталу та довіри у мобілізації, розглядають вплив культурних зрушень та інформаційних технологій на нові види активізму, а також аналізують конкретні приклади громадянського опору та масових рухів у різних політичних контекстах, підкреслюючи ключову роль активної участі громадян у формуванні та розвитку демократичних суспільств.

У цій статті ми ставимо за мету — дослідимо поняття громадянської активності як фундаментального прояву активістської політичної культури, розкрити її визначальну роль у становленні та розвитку цього типу політичної культури та проаналізувати різноманітні форми її вираження.

Методи дослідження

Для досягнення мети дослідження було застосовано комплекс методів, зокрема такі методи як історичний, діалектичний, системний, порівняльний та контент-аналіз. Історичний метод було застосовано для

дослідження еволюції громадянської активності та політичної культури в Україні в хронологічному порядку, та виявлення ключових періодів, тенденцій та переломних моментів. Діалектичний метод допоміг зрозуміти розвиток громадянської активності та політичної культури через призму внутрішніх суперечностей та якісних змін на різних історичних етапах. Системний метод дозволив розглянути громадянську активність та політичну культуру як взаємозалежні складові політичної системи, виявити їхні внутрішні зв'язки та зовнішні впливи. Порівняльний метод використано для зіставлення різних форм і рівнів громадянської активності в різні часи в Україні, а також для порівняння українського досвіду з іншими країнами, що дозволило виявити спільні та специфічні риси. Контент-аналіз був застосований для дослідження змісту публікацій у медіа та соціальних мережах, що дало змогу виявити тенденції у відображенні громадянської активності та політичної культури.

Результати дослідження

Громадянська активність є визначальною характеристикою зрілого та дієздатного суспільства. Вона являє собою цілеспрямовану діяльність громадян, що виходить за межі формальних політичних процедур, і спрямована на захист власних прав та інтересів, вплив на політичний курс держави, а також активну участь у житті своєї громади. Цей феномен охоплює широкий спектр поведінки — від участі у мирних мітингах та збору підписів під петиціями до волонтерської діяльності, організації низових громадських ініціатив та здійснення громадського контролю за діями представників влади. Громадянська активність ґрунтується на готовності та здатності індивідів долучатися до суспільного життя, артикулювати свої потреби та прагнути впливати на прийняття рішень, що визначають їхнє сьогодення та майбутнє. Як влучно зазначають класики дослідження політичної культури Габріель Алмонд та Сідні Верба, «учасницька політична культура формується на основі очікування впливу на політичні процеси та відчуття власної спроможності діяти» [1, с. 18]. Це відчуття власної значущості та віра у можливість змін є ключовими мотиваторами громадянської активності. Важливо розуміти, що громадянська активність є значно ширшим поняттям, ніж суто формальна політична участь, яка часто обмежується електоральним процесом. Вона включає добровільні, ініціативні дії громадян, що мають на меті розв'язання нагальних суспільно значущих проблем, забезпечення захисту фундаментальних прав та свобод, а також сприяння позитивним змінам у політичній сфері. У контексті розвитку активістської політичної культури, громадянська активність перестає бути спорадичним явищем, перетворюючись на стійку та системну форму поведінки, що глибоко вкорінена у ціннісних орієнтаціях та світоглядних установах особистості. Саме активна та свідома участь громадян є тією рушійною силою, що

лежить в основі формування та підтримки здорових норм і цінностей активістської політичної культури. Коли члени суспільства відчують особисту відповідальність за політичні рішення, що приймаються на різних рівнях, та виявляють готовність до практичних дій з метою їхнього коригування чи зміни, це створює якісно нове суспільне середовище. У такому середовищі політична пасивність поступово втрачає свою привабливість та стає менш прийнятною соціальною нормою, тоді як активна участь, навпаки, набуває суспільної підтримки та заохочення. Таким чином, рівень громадянської активності слугує безпосереднім та об'єктивним індикатором зрілості та дієвості активістської політичної культури в суспільстві.

Поняття політичної культури є фундаментальним у політичній науці, відображаючи усталені в суспільстві політичні орієнтації, цінності, вірування та типові моделі поведінки громадян щодо політичної системи. Існують різноманітні підходи до розуміння цього складного феномену — від аналізу індивідуальних політичних установок до вивчення системних характеристик політичної спільноти в цілому. Серед усього спектру типів політичної культури особливе місце займає активістська політична культура, яка вирізняється високим ступенем залученості громадян до політичних процесів.

Активістська політична культура характеризується низкою ключових ознак, що якісно відрізняють її від інших типів. Громадяни, які є носіями цієї культури, демонструють глибоку та стійку зацікавленість політикою, відчують власну здатність впливати на політичні рішення та процеси (так звану політичну ефективність), схильні до критичної оцінки дій влади та керуються у своїй політичній поведінці чітко визначеними цінностями та ідеалами. На відміну від пасивних типів політичної культури, де громадяни переважно виступають об'єктами політичного впливу, в активістській культурі вони є свідомими та діяльними суб'єктами політичної дії. Вони усвідомлюють свою відповідальність за суспільні зміни та виявляють критичне ставлення до рішень, що приймаються владою. Серед її визначальних рис — глибока включеність у політичні процеси, виражена готовність до колективної дії заради досягнення спільних політичних цілей, критичне мислення щодо діяльності політичних інститутів та прояв ініціативності у питаннях суспільного значення. Така активістська культура кардинально відрізняється від підданської чи парафіяльної політичних культур, де домінує пасивне сприйняття політики та обмежена участь громадян у політичному житті.

Отже, активістська політична культура є тим типом політичної культури, де високий рівень залученості громадян до політичного життя суспільства є визначальною характеристикою. На противагу пасивним моделям політичної культури, де громадяни переважно є об'єктами

політичного впливу, в активістській політичній культурі вони постають як свідомі та дієві учасники політичних процесів, готові брати на себе відповідальність за розвиток своєї країни та громади.

Громадянська активність є не лише проявом, а й механізмом формування активістської політичної культури. Залучення до спільної справи формує у людей відчуття відповідальності, здатність до критичного мислення, навички самоорганізації. Зокрема, соціальні мережі виступають як інструмент мобілізації, координації дій, поширення інформації. Молодь у цьому процесі відіграє особливу роль, адже саме вона найчастіше ініціює нові форми участі: флешмоби, онлайн-кампанії, цифрові маніфести.

У контексті сучасних політичних досліджень, взаємозв'язок між громадянською активністю та політичною культурою є ключовим для розуміння динаміки розвитку суспільства та держави. Ці два поняття не існують ізольовано, а перебувають у тісному та постійному діалозі, впливаючи та формуючи одне одного. Політична культура слугує своєрідним підґрунтям для прояву громадянської активності, визначаючи її норми, цінності та можливі форми, тоді як сама громадянська активність є потужним каталізатором змін у політичній культурі, сприяючи її еволюції та збагаченню.

Політична культура, як сукупність панівних у суспільстві політичних орієнтацій, цінностей, вірувань та моделей поведінки щодо політичної системи, відіграє визначальну роль у формуванні та прояві громадянської активності. Вона задає своєрідні правила гри для політичної участі, визначаючи:

Цінності та норми участі: Політична культура суспільства формує уявлення про те, чи є участь у політичному житті бажаною, необхідною або ж небажаною. У суспільствах зі зрілою демократичною культурою активна участь розглядається як важливий громадянський обов'язок або невід'ємне право, що всіляко заохочується. Натомість, у суспільствах з авторитарними або патріархальними традиціями, громадянська активність може сприйматися як загроза існуючому порядку або ж як прерогатива влади.

Рівень політичної довіри: Ступінь довіри громадян до політичних інститутів, політичних лідерів, засобів масової інформації та інших громадян суттєво впливає на їхню готовність до активної участі. Високий рівень довіри сприяє конструктивній взаємодії та співпраці, тоді як низька довіра може призвести до апатії, відчуження від політичних процесів або ж до радикальних форм протесту.

Відчуття політичної ефективності (політична дієздатність): Віра громадян у власну здатність впливати на політичні рішення на різних рівнях є потужним мотиватором для активної участі. Політична культура може

як підтримувати та зміцнювати це відчуття через позитивний досвід громадянської активності та наявність дієвих механізмів зворотного зв'язку з владою, так і підривати його через ігнорування громадської думки або ж репресивні дії з боку держави.

Традиції політичної поведінки: Історичний досвід політичної участі (або її тривалої відсутності), усталені моделі взаємодії громадян з владою, існуючі традиції протесту, конформізму або ж патерналізму — усе це формує звичні способи політичної поведінки та впливає на готовність громадян до нових форм активності.

Рівень політичної обізнаності та компетентності: Політична культура впливає на те, наскільки громадяни є поінформованими про політичні процеси, свої конституційні права та обов'язки, а також на їхню здатність ефективно брати участь у політичному житті. Розвинена політична культура сприяє поширенню знань та формуванню навичок політичної участі.

З іншого боку, громадянська активність не є пасивним відображенням політичної культури, а виступає потужним фактором її формування та трансформації. Активні дії громадян здатні:

Змінювати цінності та норми: Участь у протестах, громадських ініціативах, кампаніях за права людини або екологічну свідомість може призводити до переосмислення існуючих цінностей та норм, сприяти поширенню нових ідей щодо демократії, справедливості, толерантності та інших важливих суспільних орієнтирів.

Підвищувати рівень політичної свідомості: Активна залученість до політичного життя сприяє зростанню політичної обізнаності громадян, їхньої зацікавленості політичними питаннями, розвитку критичного мислення та здатності до самостійного аналізу політичних процесів.

Формувати нові традиції політичної поведінки: Успішні приклади громадянської активності, особливо ті, що призводять до позитивних змін, можуть ставати прецедентами та формувати нові, більш дієві моделі політичної участі, поступово змінюючи усталені, менш ефективні традиції.

Впливати на рівень політичної довіри: Успішна та конструктивна взаємодія громадянського суспільства з владою, досягнення конкретних результатів через громадянську активність можуть значно підвищувати рівень довіри між громадянами та політичними інститутами. І навпаки, ігнорування вимог громадян, прояви корупції або зловживання владою можуть підривати цю довіру та стимулювати нові хвилі громадянської активності.

Зміцнювати відчуття політичної ефективності: Участь у колективних діях та досягнення спільних цілей, навіть локального характеру, значно підсилює віру громадян у власну здатність впливати на політику та змінювати навколишню дійсність на краще.

Важливо усвідомлювати, що взаємозв'язок між громадянською активністю та політичною культурою є глибоко динамічним та має циклічний характер. Політична культура створює певні можливості та обмеження для прояву громадянської активності, яка, у свою чергу, через свої результати та вплив на суспільну свідомість, може трансформувати саму політичну культуру. Цей постійний процес взаємодії є рушійною силою розвитку суспільства, сприяючи формуванню більш зрілої, відповідальної та демократичної політичної культури, здатної забезпечити ефективну участь громадян у управлінні державними та суспільними справами.

Розуміння змісту та ознак активістської політичної культури є ключовим для аналізу еволюції громадянської активності в Україні [2, с. 112]. Ми можемо розглядати різні періоди незалежності України через призму розвитку цих ознак: зростання політичної обізнаності, збільшення рівня участі, становлення громадянського суспільства, використання нових форм активності тощо. Крім того, аналіз викликів, з якими стикається громадянська активність в Україні (втома, репресії, недовіра), також може бути розглянутий у контексті потенційних загроз для розвитку активістської політичної культури.

У контексті України, еволюція громадянської активності протягом років незалежності яскраво ілюструє цей складний взаємозв'язок. Радянське минуле залишило спадок певної політичної пасивності та недовіри до влади. Проте, здобуття незалежності, економічні та політичні кризи, Помаранчева революція та особливо Революція Гідності стали потужними імпульсами для безпрецедентного зростання громадянської самоорганізації та активності, що, безсумнівно, сприяло формуванню більш активістської політичної культури, зростанню національної свідомості та вимогливості громадян до влади. Триваюча війна з російським агресором ще більше підкреслила надзвичайну здатність українського суспільства до самоорганізації, взаємодопомоги та колективної дії, що матиме довготривалий вплив на подальшу еволюцію політичної культури країни. «Громадянська політична культура виступає ціннісним потенціалом інституту демократичної громадянськості, сприяючи формуванню політичної нації в Україні» [3, с. 1]. Розуміння цього глибокого та багатогранного взаємозв'язку між громадянською активністю та політичною культурою є ключем до прогнозування подальшого розвитку політичних процесів не лише в Україні, але й в інших країнах, що перебувають на шляху демократичних трансформацій. Підтримка та заохочення громадянської активності, створення сприятливих умов для її розвитку та формування політичної культури, що сприяє активній участі громадян у суспільному житті, є важливими передумовами для побудови зрілого, демократичного та процвітаючого суспільства.

Україна має складну історію формування політичної культури, що можна сростерігати у розрізі різних періодів її становлення, як суверенної і незалежної держави.

Період 1991-1999 рр.: зародження громадянської активності в умовах становлення держави.

Перші роки незалежності України стали періодом складних трансформацій. Перші президентські вибори 1991 року та загальнонаціональний референдум засвідчили беззаперечне прагнення українського народу до самостійності. Однак, подальший розвиток супроводжувався глибокою економічною кризою 1990-х років, що значною мірою визначало характер громадянської активності. Проте, навіть в умовах економічної нестабільності, перші роки незалежності є критично важливими для закладання основ громадянської активності через формування нових ідентичностей та можливостей для самоорганізації. У цей період відбувалася важлива трансформація цінностей. Поступово формувалося усвідомлення політичних прав та потенційних механізмів впливу на владу. З'являлися перші незалежні засоби масової інформації, які відігравали важливу роль у поширенні демократичних ідей. Роль громадянського суспільства перебувала на початковій фазі становлення. Нечисленні громадські організації часто концентрувалися на питаннях національного відродження, культури та прав людини. Значну роль у підтримці та розвитку громадянських ініціатив відігравали західні грантові програми, які надавали фінансову та експертну допомогу новоствореним організаціям. Проте, загальний рівень громадянської залученості залишався відносно невисоким через економічні труднощі та брак досвіду політичної участі в умовах незалежної держави. Як зазначає Марк Говард, економічні труднощі та недовіра до нових інститутів часто гальмують розвиток активної громадянської позиції на ранніх етапах демократизації [4].

Період 2004 — 2013 рр.: зростання громадянської активності після Помаранчевої революції.

Помаранчева революція 2004 року стала переломним моментом, продемонструвавши значний потенціал громадянської самоорганізації та масової політичної дії. Сюзан Воршех відзначає, що після Євромайдану волонтерство, пожертви та громадянський активізм зросли безпрецедентно, що свідчить про якісно новий рівень громадянської участі, однак коріння цього підйому сягає саме Помаранчевої революції [5, с. 27]. Домінуючими формами активності стали масові мирні мітинги, які об'єднали сотні тисяч людей по всій країні. Зросла популярність кампаній громадського контролю за діями влади та моніторингу виборів, спрямованих на забезпечення їхньої прозорості та чесності. Рябчук підкреслює, що ця подія призвела до значного зростання самоорганізації громадян та їхньої готовності до

колективних дій [6]. Рівень політичної залученості після 2004 року зазнав значного зростання. Активізувалася молодь, яка стала рушійною силою багатьох громадянських ініціатив. Зросла роль незалежних громадських організацій та виникли нові громадські ініціативи, спрямовані на вирішення конкретних проблем на місцевому та національному рівнях. Ключовими подіями цього періоду, окрім Помаранчевої революції, стало посилення впливу засобів масової інформації та початок активного розвитку блогосфери, яка стала важливим майданчиком для обміну думками та організації громадянської активності. «Після революційних подій в Україні відбувається активне формування нової політичної ідентичності, що ґрунтується на переосмисленні громадянських цінностей та зростанні ролі громадянського суспільства.» [7, с. 69].

Відбулася важлива ціннісна трансформація. Зросли очікування демократичних реформ та відповідальності влади перед суспільством. Водночас зростало розчарування у політичному процесі через повільність реформ та корупцію. Роль громадянського суспільства значно розширилася. Зміцнилася інституційна база громадських організацій, зросла кількість незалежних аналітичних центрів, які здійснювали експертну оцінку політики та пропонували альтернативні рішення. Період правління Віктора Януковича характеризувався посиленням авторитарних тенденцій, згортанням демократичних свобод та зростанням корупції, що неминуче викликало зростання протестних настроїв у суспільстві та активізацію громадянських рухів. Цей період став часом накопичення невдоволення політикою влади, що згодом вилилося у масові протести [8, с. 153]. Ці акції, спрямовані проти утисків свободи слова, політичних репресій та економічної політики, стали своєрідною підготовкою до масштабнішої мобілізації. Українське громадянське суспільство у досліджуваній період продемонструвало здатність до самоорганізації, формуючи мережі активістів та використовуючи нові засоби комунікації для координації дій. Таким чином, період 2010-2013 років заклав підґрунтя для майбутньої Революції Гідності через накопичення протестного потенціалу та зростання громадянської свідомості. Ключовими подіями цього періоду стали Податковий майдан 2010 року, який об'єднав підприємців проти нового Податкового кодексу, та численні акції протесту проти утисків свободи слова та політичних репресій. Ці локальні протести стали своєрідною «тренувальною базою» для майбутньої масштабної мобілізації під час Євромайдану. Громадянське суспільство в цей період продовжувало своє інституційне зміцнення. З'являлися нові громадські ініціативи, спрямовані на захист прав людини, боротьбу з корупцією та просування демократичних реформ. Активісти використовували інтернет та соціальні мережі для координації своїх дій та поширення інформації про порушення прав людини та зловживання владою. Міжнародні організації також висловлювали свою стурбованість

щодо стану демократії в Україні, що слугувало додатковим стимулом для громадянської активності. Тімоті Снайдер вказує на системне підривання демократичних інститутів у країнах з перехідною демократією, що призводить до зростання громадянського опору [9, с. 216]. Незважаючи на тиск з боку влади, рівень громадянської самоорганізації поступово зростав, створюючи підґрунтя для майбутнього потужного сплеску активності під час Євромайдану. Цей період став важливим етапом у формуванні активістської політичної культури в Україні, характеризуючись зростаючим усвідомленням громадянами своїх прав та готовністю їх захищати.

Євромайдан став кульмінацією зростання громадянської активності та яскравим прикладом активістської політичної культури в дії. Марк Біссенгер підкреслює, що Євромайдан став унікальним випадком масової самоорганізації, що вийшла за межі традиційних політичних структур [10, с. 583]. Форми активності були надзвичайно різноманітними: від безстрокового Майдану в центрі Києва та інших міст до широкого волонтерського руху, спрямованого на підтримку протестувальників. Після початку російської агресії активізм переорієнтувався на допомогу армії та антикорупційні ініціативи, спрямовані на зміцнення держави зсередини. Євромайдан став прикладом масової громадянської активності, де, як аналізує Андреас Умланд, роль національної ідентичності виявилася потужним мобілізуючим фактором. [11]. Прагнення українського суспільства до європейської інтеграції та обурення відмовою від цього курсу консолідували громадян навколо відчуття спільної національної належності. Ця об'єднавча сила громадянського націоналізму стала рушійною для масових протестів на Майдані, об'єднавши людей різного походження та політичних поглядів у спільному прагненні до змін. Дослідження Умланда підкреслює, що саме ця консолідація на основі національної ідентичності відіграла ключову роль у масштабній мобілізації під час Євромайдану. Політична залученість досягла рекордних показників. Сотні тисяч людей брали участь в акціях протесту, зросла кількість підписаних онлайн-петицій, значно збільшилося членство у неурядових організаціях. Ключовими подіями цього періоду стали сам Євромайдан, подальша анексія Криму Російською Федерацією та початок війни на Донбасі, що кардинально змінило вектор розвитку громадянської активності. Відбулася глибока ціннісна трансформація. Зросла українська національна ідентичність та патріотизм. Сформувався потужний запит на справедливість і прозорість влади, а також на рішучі реформи. Громадянське суспільство продемонструвало надзвичайну самоорганізацію. Розширилася тематика діяльності громадських організацій, охоплюючи не лише політичні та правозахисні питання, але й оборону країни, гуманітарну допомогу, підтримку культури та інформаційну боротьбу.

Період 2014 — до сьогодні: Революція Гідності та війна з Росією — активізм в умовах потрясінь та викликів.

Український досвід останнього десятиліття став яскравою демонстрацією зростання та трансформації громадянської активності, яка є ключовою складовою активістської політичної культури. Революція Гідності стала потужним каталізатором самоорганізації суспільства, виявивши готовність громадян до рішучих дій на захист демократичних цінностей та європейського майбутнього країни. Масові протести, самовідданість волонтерів, створення низових ініціатив — усе це засвідчило високий рівень громадянської свідомості та відповідальності. Євромайдан став точкою неповернення у формуванні нової української ідентичності, заснованої на громадянській активності та європейському виборі. Подальша російська агресія, розпочата у 2014 році, не лише стала трагічним викликом для України, але й призвела до безпрецедентного підйому громадянської активності. В умовах війни політична активність громадян України зазнає трансформацій, що вимагає нових підходів до її аналізу та розуміння перспектив розвитку [12, с. 52].

Волонтерський рух набув загальнонаціонального масштабу, охопивши практично всі сфери життя — від забезпечення армії та внутрішньо переміщених осіб до медичної допомоги та психологічної підтримки. Допомога Збройним Силам України стала не просто благодійністю, а виявом глибокого патріотизму та усвідомленням особистої відповідальності за обороноздатність країни. Фесенко підкреслює надзвичайну роль українського громадянського суспільства у протистоянні російській агресії, відзначаючи його гнучкість, самоорганізацію та здатність швидко адаптуватися до нових викликів [12]. У цей період громадянське суспільство також активно долучалося до процесів реформування в різних сферах — від боротьби з корупцією до децентралізації та реформування державного управління. Активісти ставали членами громадських рад, експертних груп, ініціювали важливі законодавчі зміни та здійснювали громадський контроль за діями влади.

Водночас українська активістська політична культура зіткнулася зі значними викликами. Тривала війна, постійна загроза життю та безпеці, економічні труднощі неминуче призводять до втоми та депресії серед активних громадян. Репресії з боку окупаційної влади на тимчасово окупованих територіях та спроби політичного тиску всередині країни створюють атмосферу напруги та небезпеки. Недовіра до політиків та інститутів влади, яка має глибокі історичні корені, залишається значною перешкодою для консолідації зусиль та ефективної взаємодії між державою та громадянським суспільством. Нерідко громадянська активність стикається з бюрократичними бар'єрами, що ускладнює реалізацію важливих ініціатив та

підриває мотивацію волонтерів та активістів. Подолання цих перешкод вимагає посилення взаємодії між громадянським суспільством та державою на принципах партнерства, прозорості та взаємної поваги. Забезпечення сприятливого правового поля для діяльності громадських організацій, підтримка волонтерських ініціатив та залучення громадян до процесу прийняття рішень є ключовими завданнями для подальшого розвитку активістської політичної культури в Україні.

Попри існуючі виклики, український досвід останніх років демонструє надзвичайну силу та потенціал громадянської активності як визначальної складової активістської політичної культури. Здатність суспільства до самоорганізації, взаємодопомоги та боротьби за свої цінності є важливим фактором стійкості та майбутнього розвитку України.

Перспективи подальших досліджень вбачаються у поглибленому вивченні впливу новітніх форм громадянської активності, зокрема онлайн-активізму та волонтерських ініціатив, на трансформацію політичної культури в умовах інформаційної турбулентності та гібридних загроз. Існує необхідність у детальнішому аналізі регіональних відмінностей у проявах громадянської активності та їхнього зв'язку з локальними політичними традиціями. Особливої уваги заслуговує дослідження чинників, що сприяють або перешкоджають сталому розвитку активістської політичної культури в Україні, включаючи рівень довіри до інститутів влади, стан громадянського суспільства та ефективність механізмів зворотного зв'язку між владою та громадянами. Подальші міждисциплінарні дослідження, що поєднують політологічні, соціологічні та психологічні підходи, зможуть глибше розкрити складну взаємодію між громадянською активністю та політичною культурою, а також розробити практичні рекомендації для зміцнення демократичних інститутів та розвитку активного громадянського суспільства в Україні.

Громадянська активність є важливим елементом активістської політичної культури. Вона свідчить про здатність суспільства до самореалізації, самоорганізації та відповідального співжиття. У контексті України ця активність є не лише ознакою демократії, а й гарантією національного виживання в умовах війни.

Список посилань

1. Almond H., Verba S. The civic culture: Political attitudes and democracy in five nations. Princeton: Princeton University Press, 2015. 576 p.
2. Шведа Ю. Політична культура українського суспільства: проблеми та перспективи. Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2017. 256 с.

3. Ярошенко В. М. Громадянська політична культура: функціональна роль в Україні. Наукові праці. Політологія. 2018. Вип. 297. С. 1 – 5.
4. Howard M. M. The weakness of civil society in post-communist Europe. Cambridge: Cambridge University Press, 2003. 240 p.
5. Worschech S. New Civic Activism in Ukraine: Building Society from Scratch? Kyiv-Mohyla Law and Politics Journal. 2017. № 3. P. 23 – 45.
6. Рябчук М. Дві України: реальні межі, віртуальні війни. Київ: Критика, 2003. 368 с.
7. Грабовський С. Формування політичної ідентичності в постреволюційній Україні. Суспільствознавчі студії. 2020. № 4(28). С. 65 – 73.
8. Гарань О. Україна між двома революціями. Київ: Центр «Соціальні індикатори», 2015. 272 с.
9. Snyder T. The road to unfreedom: Russia, Europe, America. New York: Tim Duggan Books, 2018. 368 p.
10. Beissinger M. The Semblance of Democratic Revolution: Coalitions in Ukraine's Orange Revolution. American Political Science Review. 2014. Vol. 107, № 3. P. 571 – 591.
11. Umland A. Ukrainian Civic Nationalism: The Euromaidan and the War in Donbas. Russia in Global Affairs. 2015. Vol. 13, № 1. P. 22 – 33.
12. Фесенко В. Політична активність громадян України в умовах війни: нові виклики та перспективи. Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень. 2023. № 1. С. 45 – 57.

References

1. Almond, H. & Verba, S. (2015). The civic culture: Political attitudes and democracy in five nations. Princeton: Princeton University Press, 576 p.
2. Shveda, Y. (2017). Political culture of Ukrainian society: Problems and prospects. Lviv: Ivan Franko National University of Lviv, 256 p. [in Ukrainian].
3. Yaroshenko, V. M. (2018). Civic political culture: Functional role in Ukraine. Scientific works. Political Science, Issue 297, 1 – 5 [in Ukrainian].
4. Howard, M. (2003). The weakness of civil society in post-communist Europe. Cambridge: Cambridge University Press, 240 p.

5. Worschech, S. (2017). New civic activism in Ukraine: Building society from scratch? *Kyiv-Mohyla Law and Politics Journal*, 3, 23 – 45.
6. Riabchuk, M. (2003). Two Ukraines: Real borders, virtual wars. *Kyiv: Krytyka*, 368 p. [in Ukrainian].
7. Hrabovskyi, S. (2020). Formation of political identity in post-revolutionary Ukraine. *Social Studies*, 4(28), 65 – 73 [in Ukrainian].
8. Haran, O. (2015). Ukraine between two revolutions. *Kyiv: Center «Social Indicators»*, 272 p. [in Ukrainian].
9. Snyder, T. (2018). *The road to unfreedom: Russia, Europe, America*. New York: Tim Duggan Books, 368 p.
10. Beissinger, M. (2014). The semblance of democratic revolution: Coalitions in Ukraine's Orange Revolution. *American Political Science Review*, Vol. 107, 3, 571 – 591.
11. Umland, A. (2015). Ukrainian civic nationalism: The Euromaidan and the war in Donbas. *Russia in Global Affairs*, Vol 13, 1, 22 – 33.
12. Fesenko, V. (2023). Political activity of Ukrainian citizens during wartime: New challenges and prospects. *Scientific notes of the Institute of Political and Ethnonational Studies*, 1, 45 – 57 [in Ukrainian].

Oleksandr Chernysh

PhD student in the Department of Political Science

Taras Shevchenko National University of Kyiv (Kyiv, Ukraine)

<https://orcid.org/0009-0002-9046-5663>

e-mail: o.chernysh@gmail.com

**CIVIC ENGAGEMENT AS A DRIVING FORCE OF ACTIVIST
POLITICAL CULTURE IN UKRAINE**

Abstract

The article explores the phenomenon of civic engagement as a key component of activist political culture in Ukraine, particularly within the context of its historical development and contemporary challenges. The evolution of civic engagement during the periods of independence formation, the Orange Revolution, the preparation for the Revolution of Dignity, the Euromaidan Revolution itself, and the subsequent Russian aggression is analyzed. The decisive role of civic engagement in the formation and strengthening of activist political culture, its impact on social values, political consciousness, and the capacity for self-organization is revealed. The specific features of the manifestation of civic engagement at various stages of Ukraine's development, including mass protests, the volunteer movement, and participation in reforms, are disclosed. It is demonstrated that active citizen participation is not only an indicator of democratic development but also a crucial factor in national resilience. Based on the conducted analysis, it is concluded that civic engagement holds key significance for the formation of a mature and effective political culture in Ukraine, capable of withstanding external threats and facilitating internal transformations.

Keywords: civic engagement; political culture; democratization; transformational society; civil society; self-organization; national identity; political consciousness.

Стаття надійшла до редакції 14.05.25

© Черниш О. В., 2025